

L'hort al terrat – Ferran Urgell i Núria Cardona

🕒 4 de febrer de 2020

Vista parcial d'un dels horts amb algunes de les persones que en tenen cura.
Institut Municipal de Persones amb Discapacitat.

Introducció

Barcelona és una ciutat d'1.620.809 habitants, amb una densitat de població elevada (15.992 hab./km² enfront de la densitat de 235 hab./km² de Catalunya)[1] i amb un espai limitat de creixement a les zones perifèriques del municipi. Aquest element, a banda de les complicacions que pot comportar per al creixement poblacional de la ciutat, duu associada una gran dificultat a l'hora de planificar espais d'equipaments

urbans per a ús educatiu, de lleure i d'oci, entre d'altres. Entre aquests equipaments hi ha els anomenats *horts urbans*: la ciutat no pot donar resposta a l'alt nombre de peticions de ciutadans que volen cultivar horts —i entre elles les de les entitats que treballen amb persones amb discapacitat—, senzillament perquè no hi ha espai lliure per fer-ho. Aquest fet ha portat a idear noves vies per promoure l'horticultura a la ciutat de Barcelona centrades a cercar, principalment, nous llocs on poder dur-la a terme.

En efecte, la ciutat no té sòl rústic disponible, però, en canvi, sí que disposa de milers de metres quadrats d'espais construïts com ara els terrats d'edificis que estan totalment o parcial en desús. El fet de disposar d'aquests espais i la demanda d'horts de cultiu detectada van ser la llavor del projecte «L'hort al terrat», a partir del qual es van crear l'any 2016, per primera vegada i en edificis de titularitat municipal, horts urbans hidropònics gestionats per persones amb discapacitat. Neix així un projecte impulsat per l'Institut Municipal de Persones amb Discapacitat (IMPD) que dona resposta, alhora, a diverses inquietuds i necessitats actuals de la ciutat amb una aproximació metodològica complexa i amb un gran nombre d'actors implicats.

En concret, l'objectiu del projecte «L'hort al terrat» és fomentar la inclusió social de les persones amb discapacitat i promoure'n l'autonomia i l'aprenentatge en l'àmbit de l'horticultura a través de la cura d'horts en ple cor de la ciutat, als terrats d'edificis municipals. Els objectius generals són la millora de la salut física, social i emocional de les persones amb discapacitat i l'augment del nombre d'àrees verdes de la ciutat.

En aquest article expliquem la concepció i el desenvolupament d'aquest projecte en els tres anys i escaig de funcionament i com ha crescut fins a donar cabuda als sis horts que hi ha en l'actualitat, que són cuidats per més de 120 agricultors amb algun tipus de discapacitat. Aquest projecte va merèixer, l'any 2019, l'European Public Sector Award (EPSA).^[2]

El projecte «L'hort al terrat»

El projecte «L'hort al terrat» s'inicia amb una prova pilot l'any 2016 al terrat de la seu de l'Àrea de Drets Socials, Justícia Global, Feminismes i LGTBI de l'Ajuntament de Barcelona. Comença comptant amb tres actors fonamentals: en primer lloc, l'IMPD com a òrgan coordinador i promotor del projecte; en segon lloc, tres centres ocupacionals que atenen persones amb discapacitat intel·lectual de la ciutat, i, finalment, en tercer lloc, l'Institut de Recerca i Tecnologia Agroalimentàries (IRTA).

Fruit dels anys de desenvolupament i de l'evolució del projecte, podem concretar en quatre els objectius principals a assolir, tal com es detallen a continuació:

- El desenvolupament de l'autonomia i de l'aprenentatge de les persones amb discapacitat: els destinataris de l'hort són persones adultes amb discapacitat intel·lectual, amb dificultats provinents d'un trastorn de salut mental i/o una discapacitat física, que assisteixen a serveis ocupacionals i/o residencials de diferents barris de Barcelona.
- La instal·lació d'un hort basat en tecnologia hidropònica en sacs de cultiu, reg per degoteig i fertirrigació i respectuós amb el medi ambient a la coberta d'edificis

municipals. Recentment s'han incorporat també nous tipus de cultiu amb horts verticals, que obren la possibilitat d'instalar horts en espais més reduïts com, per exemple, balcons o terrasses més petites. I tot amb un tipus de cultiu ecològic en totes les seves fases (des dels materials per a la construcció de la infraestructura fins als nutrients necessaris per a les hortalisses, així com menys consum d'aigua, etc.).

- L'aprofitament d'espais comunitaris de l'Administració en desús total o parcial per obrir-los així a part de la ciutadania.
- La donació dels excedents del cultiu a col·lectius vulnerables mitjançant menjadors socials i bancs d'aliments.

En síntesi, la iniciativa fomenta l'agricultura urbana i el cultiu d'abastament local proporcionant maneres innovadores de gestionar l'aigua i el sòl, garantint una producció sostenible i de qualitat i oferint productes cultivats localment a organitzacions que treballen amb persones en risc d'exclusió.

Evolució i avaluació del projecte

L'interès i els bons resultats han conduït a un gran creixement del projecte, de manera que la primera experiència iniciada l'any 2016 ha crescut de manera ininterrompuda. Així, actualment la ciutat ja disposa de sis horts d'aquestes característiques i s'han incorporat nous col·lectius dins del sector de les persones amb discapacitat, nous sistemes de cultius, noves col·laboracions, etc. En aquest estadi és factible, doncs, fer una anàlisi retrospectiva i destacar aquells elements que són clau per a l'èxit del projecte:

Vista parcial d'un dels horts amb algunes de les persones que en tenen cura.
Institut Municipal de Persones amb Discapacitat.

1) Una xarxa transversal d'actors

Sens dubte, un element central d'aquesta iniciativa és l'elevat i complex entramat d'actors participants.

En concret, el projecte ha plantejat el repte de coordinar una cadena humana i organitzativa que involucra els quatre actors centrals:

- **Serveis ocupacionals i residencials per a persones amb discapacitat.** Les persones amb discapacitat, a través de l'activitat de l'horticultura, han canviat la seva rutina diària (assisteixen a l'hort entre un i dos dies a la setmana segons l'entitat). En l'actualitat hi participen 12 entitats del sector, amb prop de 120 agricultors en total.
- **L'Administració municipal** (tant l'IMPD com altres departaments municipals que acullen els horts en quatre districtes de la ciutat). Amb l'objectiu que les adjudicacions als terrats es converteixin en un espai de convivència, tant els treballadors públics com l'organització han aconseguit canvis en el seu funcionament diari i han adoptat diverses adaptacions en el seu funcionament quotidià.
- **L'IRTA**, que es fa càrrec de la instal·lació i la supervisió dels diversos horts, és una de les parts clau del projecte atès que coordina també la gestió dels horts i la formació que reben les persones amb discapacitat. Més recentment s'ha diversificat aquesta col·laboració amb l'entrada de noves empreses de forta base tecnològica i mediambiental.
- **Diverses organitzacions comunitàries**, com ara menjadors socials o bancs d'aliments, receptors de l'excedent de la collita que les entitats no poden assumir.

2) Els agricultors i les agricultores, la base del projecte

D'entre tots els actors participants destaquen les persones amb discapacitat que tenen cura dels horts: els agricultors i les agricultores. El projecte inicialment es va adreçar a persones adultes amb discapacitat intel·lectual de nivell mitjà o lleu. Posteriorment, però, es va ampliar als col·lectius de persones amb problemàtica derivada de la salut mental i la discapacitat física. Això ha comportat, entre d'altres, que els nous equips destinats a persones amb mobilitat reduïda incorporin adaptacions tant en l'edifici com en les estructures de cultius.

Els resultats del projecte en aquest àmbit són especialment rellevants. Una recerca sociològica feta l'any 2018[3] va posar de manifest que la participació en el projecte comporta beneficis importants en la qualitat de vida i el desenvolupament personal, perquè permet descobrir nous entorns urbans, trencar la rutina diària dels tallers ocupacionals, estar a l'aire lliure, treballar en equip, potenciar l'autoestima i ampliar els nivells de responsabilitat, alhora que s'observa una reducció de l'ansietat en algunes persones. L'estudi compara un grup de participants i un grup de control sobre qüestions com l'autodeterminació, el benestar (emocional, físic, material), la inclusió social, el desenvolupament personal i les relacions interpersonals, i determina un augment de l'índex de qualitat de vida de +3,73 punts al cap de tres mesos i de +5,58 després de set mesos entre els participants usuaris de «L'hort al terrat».

3) Innovació tecnològica i mediambientalment responsable

Des del punt de vista tecnològic i mediambiental, el projecte aposta per la millora en l'estalvi energètic. Com s'ha comentat, el projecte es fonamenta en un hort basat en tecnologia hidropònica en sacs de cultiu, reg per degoteig i fertirrigació. Des de l'inici del projecte s'ha buscat la millora del sistema cap a models més ecològics i sostenibles mediambientalment. Una primera actuació va ser la instal·lació d'un sistema de recirculació de l'aigua. Posteriorment s'ha incorporat un nou sistema d'hort

vertical que redueix en prop d'un 90% la despesa d'aigua, reduint-la estrictament a la necessària per al creixement de la planta. Així mateix, els materials utilitzats per a les estructures són reciclats i biodegradables, i les noves estructures verticals donen la possibilitat de tenir horts en terrats més petits, terrasses o fins i tot balcons.

4) Desenvolupament d'un model de concurs obert

El projecte va iniciar-se com a prova pilot i la selecció de les entitats participants es va fer a través d'una plataforma d'entitats del sector. Tanmateix, de cara a l'expansió del projecte, s'ha establert un procés obert per garantir la igualtat d'oportunitats a totes les persones interessades. La participació en el projecte incorpora una fase prèvia de concurs per a l'adjudicació de la cura i el manteniment dels horts, amb una convocatòria pública al diari oficial, al qual les entitats han de presentar un projecte, que és avaluat per una comissió tècnica multidisciplinària. Entre altres criteris, es valora la proximitat de les entitats als horts, per fomentar la producció de quilòmetre zero i la possibilitat d'establir relacions amb l'entorn veïnal més immediat de les persones participants. L'adjudicació no comporta cap contrapartida econòmica, però sí el gaudi de l'hort al terrat.

5) Una producció, i saludable

El projecte també ha dut a terme anàlisis de la producció resultant dels horts urbans, tant pel que fa a les quantitats recollides com al nivell de salubritat dels productes. Es destaca, en primer lloc, la poca presència de contaminants en les hortalisses (com el cadmi o el plom), fins i tot amb nivells inferiors a cultius en terra fora de la ciutat, probablement degut a la situació en altura en què es troben els productes. En qualsevol cas, els nivells de contaminants detectats determinen que els productes són sans i aptes per al consum malgrat ser cultivats enmig de la ciutat. Però més sorprenent va ser encara l'alt nivell de producció registrada. A tall d'exemple, un sol dels horts l'any 2018 va proporcionar 2.711 kg d'enciams, 578 kg de tomàquets i 430 kg de bledes. Per descomptat, molta més producció de l'esperada, i això va obligar a pensar en una sortida per a aquestes hortalisses.

6) Donació dels excedents: el tancament del cercle

L'alt nivell de producció apuntat més amunt va comportar un repte que calia afrontar: què fer amb l'excedent de les hortalisses. Idealment la producció va destinada als mateixos agricultors, però, com dèiem, el volum és molt més elevat que l'esperat i les mateixes entitats no poden consumir aquest volum de producció.

Per aquest motiu s'ha ideat un circuit en què actualment la producció restant es dona a menjadors socials i a bancs d'aliments. Aquesta fase del procés ha comportat principalment quatre elements a destacar. En primer lloc, aquestes entitats perceptores són a prop dels horts, de manera que la proximitat ha fomentat la relació entre els agricultors i els usuaris dels menjadors socials i els bancs d'aliments. En segon lloc, aquestes entitats sovint no reben donacions de menjar fresc i en bon estat, per la qual cosa valoren molt positivament la importància de rebre menjar de màxima qualitat i l'element de dignificació que això implica per a aquest col·lectiu. En tercer lloc, les donacions d'aliments impliquen, a més, un canvi de rol per a les persones amb discapacitat; es tracta de persones que per la seva condició han estat normalment perceptores de voluntariat, però la seva participació en aquest projecte canvia aquest paper per esdevenir voluntaris, posant els agricultors en un paper actiu socialment. I, en quart lloc, finalment, la donació de l'excedent permet viure el cicle sencer en primera persona, des de la plantació fins a la donació al receptor final, quelcom que molt sovint és una raresa en els cicles de producció.

En definitiva, el projecte «L'hort al terrat» destaca perquè aglutina una dimensió educativa en el treball amb persones amb discapacitat, una dimensió ambiental de reutilització i aprofitament d'espais, una dimensió d'obertura a la ciutadania d'un espai públic, una dimensió d'innovació en la producció sostenible d'hortalisses i, finalment, una dimensió social en el moment en què es fa donació dels excedents del cultiu a col·lectius vulnerables mitjançant menjadors socials i bancs d'aliments. Tot plegat, un conjunt de dimensions que ha cridat l'atenció de nous actors per a la continuïtat i el creixement del projecte. Fins que Barcelona es vegi verda des del cel.

Ferran Urgell i Núria Cardona

Responsables del projecte Hort al Terrat de l'Institut Municipal de Persones amb Discapacitat
Ajuntament de Barcelona

[1] Font: Institut d'Estadística de Catalunya (<https://www.idescat.cat/emex/?id=080193>).

[2] Font: European Institute of Public Administration (<https://www.eipa.eu/the-european-public-sector-award-2019-three-categories-three-innovative-winners/>).

[3] Triguero-Mas [et al.] [en premsa]. *Quality of life for gardeners of urban rooftops with mental health and intellectual disabilities.*

◆ ADMINISTRACIÓ PÚBLICA, AJUNTAMENT DE BARCELONA, BANC D'ALIMENTS, DIVERSITAT FUNCIONAL, ECOLOGIA URBANA, ESPAIS EN DESÚS, FERRAN URGELL, HORTS AL TERRAT, INNOVACIÓ, INSTITUT MUNICIPAL DE PERSONES AMB DISCAPACITAT, MEDI AMBIENT, MENJADORS SOCIALS, NÚRIA CARDONA, PERSONES AMB DISCAPACITAT, PREMI EPSA 2019, PROJECTE D'APRENTATGE I SERVEI, PROXIMITAT, RECERCA, VALORS, VOLUNTARIAT